

УДК 94 (977)

Марія Струганець

**ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
ДЕРЖАВНОСТІ У ЛИСТАХ ІВАНА ОГІЄНКА ТА ЙОГО
КОРЕСПОНДЕНТІВ УПРОДОВЖ
1917–1921 РР.**

У статті аналізуються найважливіші проблеми змісту та значення українського державотворення у громадсько-політичній, національно-культурній та релігійній діяльності І. Огієнка за епістолярною спадщиною першої половини ХХ ст.

Ключові слова: Іван Огієнко, державництво, митрополит Іларіон (Огієнко), Українська Греко-Православна церква, Українська держава, національне відродження.

Із зростанням уваги до особистостей в історії України, активізувався інтерес дослідників до епістолярної спадщини тих діячів, які посіли важливе місце в суспільно-політичному, науковому, культурному житті українського народу.

Одним із визначних будівничих української державності доби Директорії та уряду УНР є Іван Іванович Огієнко (1882–1972), відомий учений, педагог, публіцист, громадський діяч, ієрарх Української Православної церкви. Він увійшов в історію як професор Кам'янець-Подільського університету та архієпископ Холмський і Підляський Іларіон (з 16 березня 1944 р. – митрополит), згодом митрополит Української Греко-Православної церкви в Канаді [26, с. 13].

Сьогодні уже вкотре переживаємо той період, коли відбувається цілеспрямований наступ на фундаментальні засади української державності. Саме зараз науковий доробок І. Огієнка, як і приклад усього його самовідданого життя, є актуальним для нового осмислення української історії. Важливим є те, що І. Огієнко завжди відчував себе часткою українського народу, тому його листи не тільки відображають біографічні факти та державницькі погляди автора, але й зберігають подих епохи діяльності ученого.

Епістолярна спадщина Івана Огієнка – величезний малодосліджений масив, кожна складова якого відбиває глибинну суть цієї особистості, високий рівень її духовності. Він глибоко усвідомлював значення епістолярію для майбутніх поколінь, саме тому ретельно збирав і зберігав адресовані йому листи. Публікація та дослідження епістолярію І. Огієнка значно розширює наукове поле не тільки історіографії та джерелознавства відомого громадського діяча, але й дозволяє ґрунтовніше опрацювати й осмислити ряд державницьких процесів початку ХХ ст.

Аналіз історіографії досліджуваної теми дозволив визначити коло науковців, які на різних етапах розвитку історичної науки долучилися до розробки її складових. В умовах радянської України дослідники були позбавлені можливості об'єктивного та всебічного студіювання постаті І. Огієнка, оскільки увесь результат його діяльності перебував під жорстким ідеологічним контролем. Приналежність до урядових структур Гетьманату та УНР, діяльність у міжвоєнній Польщі, подальша праця в умовах німецької окупації на території Холмщини в період Другої світової війни, антирадянські виступи митрополита в Канаді – усе це робило особу І. Огієнка небажаною. Проте, упродовж 70–80-х рр. ХХ ст. безперешкодно друкувалися статті тих публіцистів, діяльність яких була пов'язана з органами держбезпеки.

На початку ХХІ ст. доктор історичних наук, професор І. Тюрменко, характеризуючи вітчизняну історіографію діяльності Івана Огієнка, зазначає, що з середини 1990-х рр., в Україні спостерігався сплеск наукових праць, присвячених видатному діячу, який дослідниця назвала “огієнкознавчим бумом”. У статті “Проблеми української державності в діяльності та науковій спадщині І. Огієнка” [26] дослідниця висвітлює систему наукових поглядів ученого на процес українського державотворення.

До фундаментальних досліджень, присвячених цілісному висвітленню життєвого шляху та відведенню І. Огієнку належного місця в українській політичній історії, духовності та культурі належать численні праці відомого мовознавця М. Тимошика [20–24]. Він здійснив не тільки перевидання творів Огієнка, які вийшли друком в еміграції, але й видав власне ґрунтовне дослідження – монографію “Лишуть навіки з чужиною...” [21].

Коли Івана Огієнка запросили на посаду ректора Кам'янець-Подільського університету у 1918 році, він активно зайнявся викладацькою роботою, вдало поєднуючи із управлінськими функціями. Майже дворічну діяльність І. Огієнка на посаді ректора, висвітлив інший ректор цього університету, академік Олександр Завальнюк. Бібліографічний, видавничий та редакторський напрямок діяльності досліджували Володимир Ляхоцький, зокрема, у своїй праці “Просвітитель: Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона)” [12], Олег Пилипчук [2] та ін.

Різноманітність творчого доробку, уподобань, реалізованих в громадській та державотворчій діяльності Івана Огієнка, зумовили появу певної системи проведення місцевих, регіональних, всеукраїнських круглих столів, в яких беруть участь дослідники багатьох міст України та дослідники з інших країн світу. Протягом останніх років вийшли друком матеріали ювілейних конференцій з нагоди вшанування чергових роковин із дня народження І. Огієнка, зокрема науковий збірник, присвячений 115-річчю з дня народження митрополита Іларіона (Огієнка) [4].

З 1995 р. в Україні засновується Всеукраїнська премія імені І. Огієнка за визначний вклад у розвій українознавства, утвердження державності України, миру і злагоди в ній, в галузі літератури, мистецтва, освіти, науки, громадської, політичної та духовної діяльності.

Попри наявність значної бази історіографічних досліджень життя і діяльності І. Огієнка, праці самого ученого та епістолярна спадщина є важливим джерелом для розуміння його державницьких поглядів. Відомо, що листування відображає мотивацію дій кореспондентів, у них простежується еволюція поглядів чи вплив сторонніх осіб на прийняття рішень, очевидними є взаємозв'язки між учасниками історичних процесів та джерела їх інформативності.

Державницька діяльність І. Огієнка у різні періоди життя, частково висвітлена у його листуванні, взірці якого широко представлені в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління (ЦДАВО України) де міститься цілий особовий фонд, присвячений І. Огієнку. Із особового фонду можна дізнатись не тільки про період формування суспільних поглядів І. Огієнка, але й проаналізувати думки митрополита Іларіона і митрополита А. Шептицького про об'єднання церков напередодні ІІ Світової війни. На сьогоднішній день більшість епістолярію, який зберігається в Україні, уже систематизовано та опубліковано [1; 10].

Епістолярну спадщину І. Огієнка частково досліджував З. Тіменик [25], який вивчав не тільки саму особистість визначного українського державника, але і його проекти, наукові та політичні контакти. Більшість досліджень

3. Тіменика спрямовувалась на висвітлення проблеми набуття автокефалії Українською церквою. Окрім цього, зусиллями В. Ляхоцького у серії “Пам’ятки” було видано друком епістолярну спадщину І. Огієнка за 1907 – 1968 рр. [11].

Дослідником архівної спадщини Івана Івановича є професор прот. Юрій Мицик [10], за упорядкуванням котрого у 2006 р. вийшов друком збірник епістолярію митрополита Іларіона (Огієнка), до якого увійшли унікальні документи з консисторського архіву у Вінніпезі. Отож, незважаючи на великий доробок українських “огієнкознавців”, на сьогодні ще існують прогалини у джерельному комплексі досліджень постаті Івана Івановича. Через брак епістолярію періоду Української революції, ще не висвітлено в українській історіографії тих проблем, що цікавили І. Огієнка та його кореспондентів протягом першої половини ХХ ст.

Попри значну зацікавленість науковців у дослідженні особистості І. Огієнка, усі складові його державотворчої діяльності на сьогодні потребують нового інтерпретування, а також виявлення основних завдань, які він ставив у своїх творах перед українським народом, у його пошуках шляхів побудови власної держави.

Значний вплив на формування особистості та національної свідомості І. Огієнка мали родина, українських театр, спілкування з інтелігенцією та духовенством (В. Липківський, О. Дородниця та ін.). Протягом 1903–1916 рр. відбулося становлення Огієнка як українського вченого, найбільш знаковими подіями цього етапу була зустріч із професором В. Перетцем, дружба із Є. Тимченком, заняття у “Семінарії російської філології” та співпраця з М. Грушевським.

Зокрема, у листах до Михайла Грушевського, Іван Огієнко часто звертався щодо редакційно-видавничої діяльності: “Високоповажний Михайле Сергійовичу! Подаю Вам широку рецензію на словника Дубровського. Широку рецензію написав тому, що сподіваюсь, що взагалі наші уваги до видання словника не будуть зайвими і матимуть значіння в наш час, коли, поскільки ми знаємо, словник д[обродія] Дубровського-Стешенко тільки починає науку тих словників” [1, с. 16].

Активну громадську діяльність Іван Огієнко розпочинає ще навчаючись у Київському університеті Св. Володимира. Він співпрацює із редакціями газет “Громадська думка”, “Рада”, Науковим товариством імені Тараса Шевченка у Києві. Плідно Іван Іванович працював, будучи міністром освіти та, пізніше, міністром віросповідань в уряді УНР. Успішно реалізував рішення уряду гетьмана П. Скоропадського 17 серпня 1918 р. про заснування Кам’янець-Подільського Державного Українського Університету, а згодом став його ректором. До заслуг І. Огієнка належить й те, що він зумів у вкрай несприятливих умовах відкрити богословський факультет, українську гімназію для дорослих, курси українознавства.

Важливими чинниками державотворення є історія нації, її мова та релігія. Саме на цих аспектах і зосередився Іван Огієнко, як активний натхненник консолідації українського народу. Упродовж всього життя запевняв, що “найголовніша і найсвятіша Ідея Українського Народу, від довгих віків унаслідувана, це: Незалежна Українська Держава” [20, с. 85].

Першою умовою існування держави згідно поглядів І. Огієнка є розуміння необхідності її суверенності всіма членами суспільства, сприйняття цієї ідеї як найголовнішої і найсвятішої всім народом.

Другою умовою існування держави є наявність соборної літературної мови. І. Огієнко відзначав, що саме вона є “найміцнішим цементам, який об’єднує етнографічний народ, перетворюючи його в свідому націю – народ державний. Але, якщо держава не зуміє об’єднати племена свого народу соборною

літературною мовою, вона тим самим наражається на їх політичне роз'єднання” [3, с. 37].

Іван Огієнко першим серед викладачів університету св. Володимира ще у квітні 1917 р. перейшов на викладання українською мовою. Саме він у жовтні 1917 р. як член Ради новоутвореного Центральною Радою Міністерства освіти виступив з ініціативою заснування національного народного університету (Київський Український Державний Університет). Згодом І. Огієнко став там професором кафедри української мови, секретарем історико-філологічного факультету. Тоді ж він розробив новий курс лекцій щодо української культури, а його книгу “Українська культура” Генеральний секретар військових справ С. Петлюра доручив видати мільйонним тиражем з метою просвітництва у війську.

Третьою умовою державного існування він називав щире служіння кожної людини своєму народові. “Служити народові – то служити Богові”, – наголошував Огієнко [3, с. 43].

Важливим чинником незалежної України науковець вбачає єдність церкви. “Україна досі потерпає від церковного розколу, попри не менше від політиків намагаються розтягнути народ кожен до свого табору. Тому не можна не визнати зауваження вченого щодо необхідності єдності церкви слухними” [4, с. 103].

Державотворча діяльність І. Огієнка проявилася й у справі відкриття Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. О. Пашенко, одна із ініціаторів університету та секретар університетської комісії, згадувала: “Тільки професорові Огієнкові Кам'янецький Університет завдячує своє існування: не кажучи вже, що професор Огієнко всі свої сили, час і енергію присвятив цьому ділові...” [2, с. 64].

Напередодні урочистого відкриття державного українського університету І. І. Огієнко звернувся до архієпископа Антонія із проханням подарувати навчальному закладу один із п'яти примірників Острозької Біблії, які знаходилися на зберіганні в Лаврській бібліотеці. Резолюція останнього на відповідному документі була такою: “Д. Собор Лаври обговорити. Університети відкриваються не часто, а нам з 5-ти примірниками робити нічого” [5, с. 4–5]. Інші ж спеціалізовані видання для університетської бібліотеки він просив передавати, або пересилати в “редакцію “Нового Життя” в Станіславі та “Українського Голосу” в Тернополі” [2, с. 74].

З метою збільшення книжкового фонду, звернення Огієнка адресувалися й до Подільських наукових товариств. Зокрема, будучи тоді ректором університету він, за власним підписом, надіслав прохання до місцевого Церковного історико-археологічного товариства, яке очолював Ю. Й. Сіцінський, з “щирим проханням прикласти і свою частку до збудування нового культурного огнища і подарувати в бібліотеку Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету всі ті дублети, які єсть в бібліотеці шановного Товариства” [6, с. 152].

Значною подією у будівництві єдиної помісної церкви було створення центру національного церковного руху. В лютому 1919 р. у Кам'янці-Подільському утворилася ініціативна група з місцевих священників, громадських діячів та членів професорсько-викладацької корпорації, яка поставила завданням заснувати у місті братство, центром якого став місцевий університет. Основна мета братства полягала у налагодженні практичної різнобічної діяльності на ниві відродження Православної Церкви в Україні. Головну роль в утворенні цього руху відіграв митрополит Іларіон (Огієнко), його внесок у будівництво братства, як опори для української церкви, був неоціненний.

16 серпня 1919 р. у присутності 83 членів братства затверджено “Послання Кирило-Мефодіївського Братства Православним Християнам на Україні”, у якому братчики наголосили, що “Українська Церква повинна бути вільною,

рівною другим Православним Церквам, автокефальною, себто мати своє урядування, незалежне від сторонньої інодержавної влади” [5, с. 10].

Іван Огієнко закликав до повного братерства та щирого єднання, одностайної допомоги в будівництві Української Народної Республіки та її автокефальної Церкви, звернув увагу на відсутність в Україні книг Святого Письма та книг релігійно-морального змісту українською мовою.

За ініціативи Огієнка було підняте питання про утворення Комісії з перекладу Св. Письма на українську мову. З метою практичної реалізації цього проекту Міністр віросповідань звернувся з клопотанням до Ради Міністрів УНР “про необхідність виділення на цю справу десяти мільйонів карбованців” [26, с. 19]. Незважаючи на складність військово-політичної ситуації, Рада міністрів УНР 13 жовтня 1919 р. надала кошти на українізацію церковних текстів у розмірі 264000 гривень, а 23 жовтня ухвалила видатки на видання українських текстів релігійних книг, щоправда, зменшивши суму асигнування до чотирьох мільйонів. За зізнанням В. О. Біднова, два мільйони із цих коштів спрямовувалося на справу перекладу Святого Письма [12, с. 84]. На початку липня, ще до чергового захоплення влади у місті більшовиками, працю практично було завершено, а остаточно зброшурувати книгу вдалося лише у жовтні 1920 р.

Про налагодження стосунків між урядом УНР, зокрема міністерством віросповідань та церковними і церковно-освітніми установами інших країн свідчить лист до І. Огієнка від Л. Михайліва з Варшави від 23 березня 1921 р. [7, с. 205]. Зокрема питання надання доступу українським студентам до Варшавського університету [9], допуск до лабораторій та бібліотек І. Огієнко намагався вирішити, діючи через Українську Дипломатичну місію в Речі Посполитій.

Упродовж 1917–1919 рр., за підрахунками В. О. Біднова, крім “Діань”, вдалося видати вісімнадцять книг [3, с. 211]. Водночас українізація національно-церковного життя, виступаючи важливим засобом впливу на зростання національної свідомості, вимагала негайних зрушень у питанні використання української мови у релігійному житті.

Яскравим прикладом є стосунки між І. Огієнком та єпископом Крем’янецьким Дионісієм (Валединським), які почали розвиватись завдяки листуванню від 25 березня 1921 р. Внаслідок надісланого Дионісію тексту “Святої Служби Божої Святого Отця нашого Іоана Злотоустого” українською мовою в перекладі професора Огієнка, єпископом було дано благословення на видання друком книги. Дионісій писав Огієнку: “Нехай Нарід Український щиро дякує Богові за дарування йому можливості приносити Господу жертву хваління на рідній мові своїй, і нехай вірить він кріпко, що господь прийме тепле моління його в над небесний свій жертовник, допоможе йому в земних недолях та скорботах і сподобить безконечної радості в вічному царстві Своім” [15, с. 452].

Отож, стосунки між І. Огієнком та єпископом Крем’янецьким Дионісієм (Валединським), який на той час перебував у Крем’янецькому Богоявленському монастирі, були доволі приязними, оскільки їх листування свідчить про те, що єпископ Російської Православної Церкви, росіянин за походженням, який в силу обставин опинився у Польській державі, погодився на церковну опіку над віруючими українцями.

З 10 лютого 1919 р. на кошти Подільського губерніяльного земства у Кам’янці-Подільському почали функціонувати двоєрічні педагогічні курси, влаштовані для учителів вищих початкових шкіл, котрі не мали відповідної освіти. За констатацією голови губерньської управи В. К. Приходька: “таких на Поділлі було біля 60 відсотки. Подекуди ситуація доходила до того, що на вчительські посади призначалися особи, які не мали навіть повної середньої освіти” [18, с. 89].

Іван Огієнко у своїх українознавчих розвідках багато уваги приділяв дослідженню історії Української церкви, де наголошував на відродженні, а не створенні Української церкви, підтверджуючи свої аргументи безцінними лаврськими стародруками. Наполягав він не на українізації, а на дерусифікації, “відмосковленні” української церкви. Говорив Огієнко і про неканонічність приєднання Української церкви до Московського патріархату [11, с. 40].

Українізацію української церкви вважала Українська Національна Рада справою “надзвичайної ваги”. На єпархіальних з'їздах, зібраннях церковних громад висувалися пропозиції розірвати зі зверхністю Москви, утворити в Україні автокефальну церкву. Проте перший український уряд, на чолі з його головою В. Винниченком, дотримувався “системи невтручання в справи церковно-релігійні, як справу приватну, як справу людської совісті, що не підлягає компетенції урядових державних чинників” [11, с. 41].

Уже 1 листопада 1917 р. на засіданні Генерального Секретаріату доручено Генеральному писарю О. Г. Лотоцькому “скласти проект установи при Генеральному секретаріатові особливого управління у справах віри” [11, с. 42].

Внаслідок складних політичних подій у січні-березні 1918 р. Центральна Рада усунута від влади і їй на зміну прийшла українська держава Павла Скоропадського, який, на відміну від М. Грушевського і В. Винниченка, був людиною віруючою. Ставлення до релігії гетьман П. Скоропадський чітко висловив, що “передовою в Українській Державі вірою є християнська православна” [11, с. 44].

Гетьман Скоропадський весною 1918 р. створив Міністерство – державний орган, що мав спрямовувати церковно-релігійне життя з точки зору його відповідальності законам і інтересам Української держави. Дещо змінюючи назву, – спочатку називалося Міністерством віросповідань, на початку 1919 р. – Міністерством культів, потім – Міністерством віросповідань, – проіснувало до кінця 1922 р. З 1919 по 1922 рік його очолював І. Огієнко.

З призначенням Міністром віросповідань професора І. Огієнка активність державної влади в питаннях релігії і церковного життя значно зросла. Він особливу увагу приділяв організаційній стороні справи в галузі церковно-релігійної діяльності. У листі від 17 вересня 1919 р. до всіх Преосвящених єпископів і архієпископів в Україні повідомив про своє призначення міністром віросповідань і просив архіпастирських молитов для допомоги в його “благочинних начинаннях” [14, с. 76], щоб Бог направив його стопи “по путі правди на славу Божу і користь України” [14, с. 76]. Окрім того, намагався знайти опору для своїх починань у суспільних масах. Таким чином, Іван Огієнко, звертаючись до українського православного громадянства і вояцтва, закликав їх “стати міцними лавами до Церковної праці, відбудови православної Автокефальної Української Церкви, не цуратися України, своєї віри, бути лояльним до чужої віри” [21, с. 15].

В епістолярній спадщині Івана Огієнка є ціла низка листів, що стосуються релігійного життя в період відродження Української державності. Зокрема, про церковні справи вперше згадується в листі “від Симона Петлюри до міністра віросповідань Івана Огієнка” від 10 грудня 1920 р. У ньому Головний Отаман дає пораду міністру уряду УНР цілком в дусі тогочасного екуменізму: “Ви повинні вже тепер подумати і про здійснення одного з великих завдань, яке стоїть перед Православною Церквою в справі злуки її з іншими християнськими організаціями, що близько підходять до неї своїми догмами. Молода Українська Церква, як Церква Бога Живого, менше всього повинна бути ортодоксальною в своїх обрядах і відділятися муром непримиримості з созвучними їй установами інших християнських народів” [23, с. 211].

У листах від С. Петлюри до І. Огієнка за 1920–1922 рр. порушується низка питань, що стосуються церковного устрою, реформування церковного життя аж до обґрунтування організації власного Українського патріархату. Залишається не зовсім зрозумілим, яку мету переслідував Головний Отаман, домагаючись визнання автокефалії від закордонних церковних осередків, не маючи при цьому можливості впливати на церковне життя в Україні.

Симон Петлюра відзначав Івана Огієнка як визначного діяча політичних та культурних процесів: “Ви (Огієнко) з повною відданістю та великою любов’ю, відаючи усі свої сили, знання та енергію для духовного відродження Українського Народу” [8].

Листування із С. Петлюрою розкриває цікаві прагнення міністра до зміни “застарілих церковних канонів” [1, с. 115], зокрема щодо розірвання церковного шлюбу “вважаю за честь повідомити Вас, що ще в січні 1919 р. в Раду Міністрів був внесений законопроект про розв’язання церковних шлюбів на Україні, але цей законопроект був переданий Міністерству Юстиції для перероблення і, здається, звідти не повертався” [1, с. 116]. І. Огієнко наголошував, що “увесь процес розв’язання шлюбу повинен би проходити через цивільний суд і тільки на підставі судових матеріалів церковна влада розв’язує церковний шлюб. Крім того обов’язково потрібно узаконити цивільний шлюб, чого вимагає саме життя” [1, с. 115].

Протягом 17 вересня 1919 – 28 грудня 1921 рр., на спеціальній Раді при Міністерстві віросповідань, було обговорено 153 питання порядку денного. Серед них 66 разів Рада поверталася до проблем церковного життя та автокефалії, 10 – становища українізації служби Божої та діловодства духовних установ, 6 – духовної освіти та ін. На цьому ж засіданні І. Огієнко повідомив про рішення звернутися до архієрейства, духовенства й усього народу України із закликком об’єднати зусилля для дружньої роботи на користь православної Української автокефальної церкви [20, с. 110].

У цей час І. Огієнко активно листувався з представниками Української греко-католицької церкви (УГКЦ), зокрема і з митрополитом УГКЦ Андреем Шептицьким. Із листування помітно, що, незважаючи на приватний характер більшості листів, вони все ж були зразком високого церковного письменства.

Проте, на думку С. Петлюри, митрополит А. Шептицький українською справою цікавився виключно як засобом для реалізації на Україні унії церковної і такий погляд митрополита на українську справу суперечив державній концепції, за яку боровся уряд УНР. Однак, подальші події показали, що Андрей Шептицький все-таки був “визначним захисником українських інтересів аж до самої смерті” [16, с. 185]. Ось тільки не судилося досягти домовленості між видатним прихильником екуменічного єднання християнських церков в Україні й оборонцями православної віри у вигнанні.

Чітку державницьку позицію у релігійній сфері І. Огієнко висловив у листі митрополиту Андрею через багато років після революційних подій: “Один – який же він довгий та тяжкий був! – один рік невсипушої праці я присвятив уже справі відновлення стародавньої Української Церкви в моїй сильно занедбаній та понівеченій Холмсько-Підляській Єпархії...Нажаль маю одну поважну перешкоду...Справа в тому, що наша...українська інтелігенція розагітована несумлінними одиницями, часом не розуміється на тому, в чому саме найперше мусить полягати відновлення старої Української Церкви, чи правильніше – дерусифікація її, – вона сліпо бачить це тільки в богослужіннях живою українською мовою й вимагає насильного загального запровадження цього, зовсім не цікавлячись відновленням самого духу Української Церкви. Вона не розуміє, що можна правити служби Божі по-українському, а Церква позостанеться все-таки московською по духові, традиції, ідеології” [10, с. 272].

Отож, стосунки між митрополитом УГКЦ Андреем Шептицьким та Іваном Огієнком давно вже стали предметом наукових студій [25, с. 61]. З огляду на їхнє тривале і давнє знайомство, листування між ними, незважаючи на подальшу висвяту митрополита Іларіона (І. Огієнка) на православного архієрея, просякнutoго глибокою взаємопідтримкою та вірою в Бога.

З'єднання всього українського народу, на думку І. Огієнка, будування Соборної України вимагає звернути увагу і на Церкву західних українців, греко-католицьку Церкву. Він підкреслив: “Я буду служити й українському громадянству греко-католицької Церкви, потреби їх зустрінуть з мого боку щирю пошану і допомогу” [17, с. 160]. Фактично, саме православний митрополит Іларіон (Огієнко) на рівні з греко-католицьким митрополитом Андреем Шептицьким наважилися почати діалог про релігійне об'єднання не лише у межах своїх конфесій, але й на загальнодержавному рівні. Іван Огієнко з наполегливістю просував ідею утворення єдиної помісної української церкви із запровадженням богослужіння українською мовою. Це стало фундаментом для таких об'єднавчих процесів, які втілюють сьогодні представники українських релігійних еліт.

Звертаючись до панотців, Огієнко просив їх святих молитов і благословення на свою працю, підкреслюючи: “Голосно заявляю Вам, що я віддам всі свої сили, аби збудувати на Україні різне Українське церковне життя на славу Божу і на користь Україні” [18, с. 79].

Ще одною заслугою Іван Огієнка, вже як міністра віросповідань є його ініціатива запровадження чіткої ієрархізації Української православної церкви. Він вживає заходів для утворення ієрархії на чолі з Церковним Синодом, на який покладався обов'язок ретельно стежити за чистотою Віри православної і за відродженням Української церкви [22, с. 125]. Створення цього церковного інституту передбачалося декретом уряду УНР від 1 січня 1919 р. На Український церковний синод покладалась значні сподівання щодо прийняття певних рішень і заходів щодо відродження Української церкви.

Ще один напрямок діяльності, який можна занести в актив міністерства віросповідань на чолі з І. Огієнком, були спроби від'єднання української церкви від зверхності Москви. Щоб створити сприятливі умови для дерусифікації і відродження Української Церкви, Рада міністерства, враховуючи досвід західних держав 28 жовтня 1919 р. розмежувала функції Міністерства і Синоду. “Діла Віри, Богослужіння і Суду, – відзначалося в ухвалі, – повинні належати до Священного Синоду, всі інші – до Міністерства ісповідань” [21, с. 16].

Знайти підмогу у цій нелегкій справі митрополит намагався і в українській діаспори. І. Огієнко писав листа до Америки в травні 1921 р., Пресове Бюро Української Дипломатичної Місії у Вашингтоні передало його до Івана Бодруга-Березовського у Монреаль (Канада). У свою чергу, він відписав І. Огієнкові листа з відповідями на 10 питань у “церковних та віросповідних справах”, який надійшов до резиденції в Тарнові 1 червня 1921 р. І. Бодруг поділився роздумами щодо становища різних церковних номінацій у США і Канаді, впливу Першої світової війни на становище церков, про посилення екуменічного руху, занепад місіонерства тощо [6, с. 151].

Отже, як бачимо, листування є вагомим джерелом для поглиблення нашого розуміння обставин життя міністра Івана Огієнка, практичної реалізації його задумів із усіма перемогами та невдачами. Також можемо прослідкувати пасторський шлях митрополита Іларіона (І. Огієнка) і зрозуміти, що його діяльність була спрямована на відродження Української церкви.

Епістолярна спадщина діяча дає нам розуміння того, що, будучи патріотом України і віруючою з дитячих років людиною, Іван Огієнко у зрілому віці

спрямував всі свої зусилля на будівництво Української держави, в яких би складних умовах вона не перебувала.

Список використаних джерел

1. *Епістолярна* спадщина Івана Огієнка (1907–1968 рр.) / Упоряд. Ляхощкий В., Московченко Н., Преловська І. – К.: УДНДІАСД, 2001. Серія “Пам’ятки”. – Т. 2. – 477 с.
2. *Завальнюк О. М.*, Комарніцький О. Б. І. Огієнко: штрихи до портрета видатного українського діяча / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам’янець-Подільський: Оіном, 2003. – Т. 3. – 288 с.
3. *Іван Огієнко* (митрополит Іларіон). Рятуння України / Упоряд., авт. передм. і комент. М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2005. – 464 с.
4. *Іван Огієнко* (Митрополит Іларіон) і виховання національно свідомої особистості (До 115-річного ювілею видатного вченого). М-ли Всеукр. наук. конф. 16–17 січня 1997 р. – К.: Вид. Київськ. Міжрегіонального ін-ту. Удосконалення вчителів ім. Б. Грінченка, 1997. – 410 с.
5. *Іван Огієнко*. Незабутні імена української науки. Тези доповідей всеукраїнської наукової конференції, присв. 110-річчю від дня народження проф. І. Огієнка. – Ч. 1. – Львів, 1992. – С. 3–11.
6. *Корбуш Ю.* Українські діаспорні мислителі: проблема духовності / Юрій Корбуш // Українознавчий альманах. – Вип. 8. – К., 2012. – 291 с.
7. *Листи* громадських діячів, представників української науки, культури і церкви до Івана Огієнка (митрополита Іларіона) 1910–1969 / Упор.: І. Преловська та ін. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2011. – 744 с.
8. *Listy do ministra do spraw wyznań I. Ohijenko-podziękowanie od Simona Petlury 19.11.1921 r.* / Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie. – IPN BU 1229 /1.
9. *Listy do prof. I. Ohijenko 3. 04. 1922 r.* / Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie. – IPN BU 1229 /2.
10. *Листування* митрополита Іларіона (Огієнка) / Упорядник о. Юрій Мицик, проф., д. і. н. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – 566 с. – (Серія “Джерела з історії української еміграції”).
11. *Ляхощкий В.* Епістолярна спадщина як джерело вивчення життя та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В. Ляхощкий // Велетень науки: Матеріали науково-педагогічних читань, присвячених вивченню спадщини Івана Огієнка, 15–16 січня 1996 р. – К.: Четверта хвиля, 1996. – С. 39–44.
12. *Ляхощкий В.* Просвітитель: Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В. Ляхощкий. – Київ: В-цтво імені Олени Теліги, 2000. – 528 с.
13. *Миронець Н.* Епістолярна спадщина українських громадсько-політичних діячів доби Центральної Ради як історичне джерело / Н. Миронець // Центральна Рада і український державотворчий процес: (До 80-річчя створення Центральної Ради): М-ли наук. конф., 20 берез. 1997 р. В 2 ч. Ч. 2. / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. Смолий В. – К., 1997. – С. 340–347.
14. *Огієнко І.* До українського народу від міністра ісповідань / І. Огієнко // Духовна і науково-педагогічна діяльність І. І. Огієнка (1882–1972) в контексті українського національного відродження: Наук. доповіді другої Всеукраїнської наук.-теор. конференції (18–19 лютого 1997 р.). – Кам’янець-Подільський – Київ, 1997. – 256 с.
15. *Преловська І.* Епістолярна спадщина митрополита Іларіона (Огієнка) як джерело до вивчення історії Православної Церкви в міжвоєнній Польщі та Генеральній Губернії / І. Преловська // Покликання. Збірник праць на пошану професора о. Юрія Мицика / Гол. Ред. Сохань П. – К., 2009. – С. 472–494.
16. *Преловська І.* Листування Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) з митрополитом Української Греко-Католицької Церкви Андреем Шептицьким (До 145-ої річниці від дня народження Андрея Шептицького (1865–1944)) / І. Преловська // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Науковий збірник. Серія історична та філологічна. – Вип. VII. – Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – С. 183–195.
17. *Преловська І.* Церковне питання в епістолярній спадщині Івана Огієнка / І. Преловська // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Науковий збірник. Серія історична та філологічна. – Кам’янець-Подільський, 2009. – Вип. VI. – С. 160–191.
18. *Сохацька Є.* Ідея соборності в культурологічній спадщині Івана Огієнка / Є. Сохацька // Духовна і науково-педагогічна діяльність І. І. Огієнка (1882–1972) в контексті українського національного відродження. Наукові доповіді др. Всеукраїнської наук.-теор. конф. (18–19 лютого 18997 р.). – Кам’янець-Подільський, 1997. – С. 79–82.
19. *Сохацька Є.* Культурно-просвітницька діяльність Івана Огієнка у Кам’янці-Подільському (1918–1920 рр.) / Є. Сохацька // Огієнківські читання. М-ли наукових круглих столів в 1991–1996 рр. Вип. I. – Київ, 1997. – С. 70–79.
20. *Тимошик М.* Голгофа Івана Огієнка: українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності Івана Огієнка: Монографія / Передмова М. Жулинського / М. Тимошик. – К.: Заповіт, 1997. – 232 с., іл., імен. покажч. та ін.
21. *Тимошик М.* Іван Огієнко як державотворець (кам’янець-подільський період) / М. Тимошик // Духовна і наук.-педагог.

діяльність І. І. Огієнка (1882–1972) в контексті україн. нац. відродження. Наук. доповіді 2-ї Всеукр. наук.-теорет. конф-ції. 18–19 лют. 1997 р. – Кам'янець-Подільський – Київ, 1997. – С. 14–17.

22. *Тимошик М.* “Лишуть навіки з чужиною...”. Митрополит Іларіон (Огієнко) і українське відродження: Наукове видання / Передм. О. Кравченка та В. Скопенка / М. Тимошик. – Вінніпег: Український православний Собор Св. Покрови; Київ: Науково-видавничий центр “Наша культура і наука”, 2000. – 548 с.

23. *Тимошик М.* Невідомий Іван Огієнко: за матеріалами колишніх спецфондів львівських архівів / М. Тимошик // Велетень науки. Мат-ли Всеукр. наук. – педагог. читань, присв. вивченню спадщини Івана Огієнка. 15–16 січ. 1996 р. – К., 1996. – С. 211–219.

24. *Тимошик М.* Уроки Івана Огієнка в контексті нинішніх проблем українського державотворення / М. Тимошик // Іван Огієнко й утвердження гуманітарної освіти в Україні. М-ли доповідей і повідомлень на Всеукр. наук.- практич. конф-ції. 4–5 берез. 1997 р. – Житомир, 1997. – С. 3–10.

25. *Тіменик З.* Митрополит Іларіон (Огієнко) і Митрополит Андрей Шептицький про духовність мови в контексті державотворення / З. Тіменик // Релігія в Україні. Дослідження. Матеріали. – Ч. 3. – Львів: “Логос”, 1994. – С. 61–69.

26. *Тюрменко І. І.* Проблеми української державності в діяльності та науковій спадщині Івана Огієнка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук: спец. 07.00.01 “історія України” / Ірина Іванівна Тюрменко. – Київ, 2000. – 33 с.

Марія Струганец

ПРОБЛЕМЫ СТАНОВЛЕНИЯ УКРАИНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В ПИСЬМАХ ИВАНА ОГИЕНКО И ЕГО КОРРЕСПОНДЕНТОВ В ТЕЧЕНИИ 1917–1921 ГГ.

В статье анализируются важнейшие проблемы содержания и значения Украинского государства в общественно-политической, национально-культурной и религиозной деятельности И. Огиенка за эпистолярным наследием первой половины XX в.

Ключевые слова: Иван Огиенко, государственность, митрополит Илларион (Огиенко), Украинская Греко-Православная церковь, Украинское государство, национальное возрождение.

Mariia Srtuhanets

PROBLEMS OF FORMATION OF THE UKRAINIAN STATE IN THE LETTERS OF IVAN OGIIENKO AND HIS CORRESPONDENTS DURING 1917–1921.

The article analyses the major problems of the content and meaning of Ukrainian State establishment in socio-political, national, cultural and religious activities of I. Ogienko and his corresponding legacy in the first half of the twentieth century.

Key words: Ivan Ohienko, statehood, Metropolitan Ilarion (Ohienko), the Ukrainian Greek Orthodox Church, the Ukrainian State, national revival.